

DRŽAVNOPRAVNI PROVIZORIJU^! DO DONOŠENJA USTAVA

GLAVNA UPRAVA SRPSKE SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE O UJEDINJENJU DRŽAVE

Beograd, 2. decembra 1918.

Socijalna demokratija u Srbiji objavljuje ovo svoje stanovište:

V

Srbi, Hrvati i Slovenci su jedan narod, jer imaju jedan jezik i jednake ostale etničke osobine. Oni se kao jedan narod i osećaju i ujedinjenje žele. Otuda je njihovo ujedinjenje u jednu nacionalnu državu velika politička, ekonomska i kulturna potreba, koja je van svake diskusije. Nacionalnim ujedinjenjem proletarijat dobija šire polje za agitaciju i organizaciju i pouzdaniji oslonac za razvijanje klasne borbe i, u krajnjem smeru, za obračunavanje sa svojom nacionalnom buržoazijom. Nacionalnim ujedinjenjem prestaje mogućnost da pod nacionalizmom buržoazija skriva svoj klasni egoizam i povlači za sobom i delove proletarijata. Skidajući nacionalno pitanje sa dnevnog reda, proletarijat ima čisto polje, na kome se jasno vide klasne suprotnosti na kome može da se vodi čista klasna borba ...

VI

Radi velikih političkih, ekonomskih i kulturnih potreba našeg naroda i balkanskih naroda, radi obezbeđenja da i mi i ostali balkanski narodi ne postanemo faktičke kolonije inostranog finansijskog, trgovačkog i industrijskog kapitala i radi velike potrebe održanja mira, nužno je započeto delo nastaviti i ratom stvorene prilike na jugoistoku Evrope mirnim sporazumom sa balkanskim narodima sanirati. Naše nacionalno ujedinjenje će dobiti pravu vrednost tek ujedinjenjem svih balkanskih naroda u federaciji balkanskih republika i stvaranjem mogućnosti za mirne sporazume i federacije sa ostalim susednim narodima.

VII

U ujedinjenoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca potrebno je smesta izvesti ovo:

1. ukinuti sve feudalne ostatke i feudalnu svojinu čivčije (kmetove) pretvoriti u slobodne građane i sopstvenike;
2. konfiskovati svu imovinu crkava svih vera;
3. odvojiti crkvu od države;
4. otrgnuti školu ispod uticaja crkve i proglasiti je slobodnom;
5. poništiti sve privilegije, ma kakvog porekla one bile;

6. ukinuti sve ustanove koje na sebi nose karakter separatizma i koje bi plemenski ili pokrajinski separatizam mogle pothranjivati;
7. za sve izbore uvesti opšte pravo glasa za oba pola i proporcionalni izborni sistem od krajnjih njegovih konsekvencija;
8. zavesti osmočasovni maksimalni radni dan, minimalnu nadnicu koja odgovara potrebama jedne prosečne porodice, zagarantovati svekolicu zaštitu radnika i puno obezbeđenje radničke klasne borbe.

VIII.

Kao izraz narodnog ujedinjenja nužno je uspostaviti odmah centralni državni parlamenat po srazmeri organizovanih političkih sila u pojedinim jugoslovenskim zemljama, koji bi iz sebe dao državnu vladu. Ova bi vlada bila obavezna da odmah po završenju demobilizaciji izvrši izbore za ustavotvornu skupštinu na osnovu opšteg, tajnog, jednakog, neposrednog i proporcionalnog prava glasa za oba pola.

Ustavotvorna skupština valja kao najviša suverena vlast da utvrdi celokupan ustavni poredak države .. ,¹

Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, Tom III, Socijalistički pokret u Srbiji 1900—1919, Beograd, 1950, 311—315.

PREDSEDNIŠTVO NARODNOG VIJEĆA SHS — POKRAJINSKIM VLADAMA I ODBORIMA N. V. U HRVATSKOJ

Zagreb, 10. decembra 1918.

Čast mi je zamoliti da izvolite razaslati priloženo obaveštenje vladama u Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani i Spljetu kao i svima Odbornicima Veća u Hrvatskoj. Vladama treba ga poslati telefonski (telegrafski). U korist brzog rada 'neophodno je potrebno da se izvrši što pre ovo notificiranje misije svima koji će sa njome raditi. —

1 prilog.

Šef misije:

Puk. Milan Pribičević.

ä r ,

PRILOG

U cilju reorganizacije starih vojnih formacija u našim danas slobodnim zemljama riješeno je sporazumno između Narodnoga Veća u Zagrebu i vlade vrhovne Komande u Srbiji da dođe u Zagreb vojna Misija Srbije, koja će zajednički sa našim vojnim odsekom stvoriti novu mladu narodnu vojsku na mesto bivše austrijske, koja će se raspustiti.

¹ Srpska socijaldemokratska stranka usprotivila se nedemokratskom sistemu biranja delegata za Privremeno narodno predstavništvo. Njen predstavnik Dragiša Lapčević odbio je da prihvati neravnopravan tretman stranaka pri delegiranju predstavnika, smatrajući da se uticaj socijaldemokratije pojačao posle rata. Socijaldemokratska stranka Srbije je, u stvari, tražila da na adekvatniji nacm bude predstavljena u jugoslovenskom parlamentu. Smatrala je da joj pripada 12 mandata, a dobila je svega jedan, zbog čega je odbila učešće u Privremenom narodnom predstavništvu i izdala proglas da u Predstavništvu nema ni jednog pravog zastupnika radničke klase. Istovremeno tražila je da se Privremeno narodno predstavništvo raspusti i da se sprovedu izbori za Ustavotvornu skupštinu.

Nova vojska sačinjavaće sa dosadanjom vojskom Srbije jednu jedinstvenu vojsku naše nove zajedničke države i biće formirana pomoću kadra, koji će se uzeti iz jugoslavenskih legija, koje su u Srbiji. Misija je već otpočela svoj rad. Njen šef je pukovnik gospodin Milan *Pribičević*.

Sve dalje što bude potrebno saopštavaće vam se od strane Misije i našeg odseka za Odbranu. Izvolite o ovome izvestiti sve svoje građanske, a naročito vojne vlasti, koje neka budu Misiji u svemu na ruci kako bi se što pre izveo ovaj važni posao.

U sastav ove Misije ušla je i dosadanja delegacija srpske vrhovne Komande kod Narodnog Veća u Zagrebu, zbog čega svi oni, koji su se dosada obraćali na srpskog vojnog delegata u Zagrebu, neka se sada obraćaju na Misiju. Njen naslov je „Srpska Vojna Misija u Zagrebu“. Misija se nalazi zajedno sa našim vojnim odsekom u zgradi vojnog zapovjedništva u Zagrebu, Jezuitski trg broj 4. Telefon 9-81.

Za predsjedništvo Narodnog Veća:

Mihalovich v. r.

Dr. *Pavelić* v. r.²

Janković—Krizman, *Građa*, 706.

UKAZ O POSTAVLJENJU PRVE VLADE KRALJEVSTVA SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Beograd, 20. decembra 1918.

U ime Njegovog Veličanstva Petra I., po milosti Božjoj i volji narodnoj Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca, Mi Aleksandar Naslednik Prestola ... postavljamo:

Za Predsednika Našeg Ministarskog Saveta, Ministra bez portfelja, Stojana M. Protića, Narodnog Poslanika i Državnog Savetnika;

za Potpredsednika Našeg Ministarskog Saveta, Ministra bez portfelja, D-r. Antona Korošca, Predsednika Narodnog Vijeća i Narodnog Poslanika na Štajerskom Saboru;

za Našeg Ministra Pravde, Marka Trifkovića, Narodnog Poslanika i Ministra na raspoloženju;

za Našeg Ministra Inostranih Dela, D-r. Anta Trumbića, advokata i Narodnog Poslanika na Dalmatinskom Saboru;

za Našeg Ministra Trgovine i Industrije, Stojana Ribarca, Narodnog Poslanika;

za Našeg Ministra Prosvete Ljubomira M. Davidovića, Ministra na raspoloženju;

za Našeg Ministra Zeleznica, Velislava Vulovića, Narodnog Poslanika i Ministra na raspoloženju;

za Našeg Ministra Građevina, Milana Kapetanovića, Narodnog Poslanika i Ministra na raspoloženju;

srpske vojske završena je stvaranjem jedinstvene vojske Kraljevine Srbije i Hrvatske i Slovenije. U stalni kadar je regrutovano 140.000 ljudi. Reaktivirano je 500 oficira austrougarske vojske i oko 500 crnogorskih oficira. Za ču-liudi je poretka formirana je januara 1919. žandarmerija jačine 10.000. Kao jedinstvena formacija na celokupnoj jugoslovenskoj državnoj teritoriji.

za Našeg Ministra Unutrašnjih Dela, Svetozara Pribičevića, Potpredsednika Narodnog Vijeća i Narodnog Poslanika u Hrvatskom Saboru;

za Našeg Ministra Finansija, D-r. Momčila A. Ninčića, Narodnog Poslanika i Ministra na raspoloženju;

za Našeg Ministra Pošta i Telegrafa, D-r. Eda Lukinića, člana Narodnog Vijeća, Potpredsednika Hrvatskog Sabora;

za Našeg Ministra Vojnog i Mornarice, Denerala Mihaila Rašića, Ministra na raspoloženju;

za Našeg Ministra Poljoprivrede, D-r. Živka Petričića, advokata i Narodnog Poslanika u Hrvatskom Saboru;

za Našeg Ministra Vera, D-r. Tugomira Alaupovića, člana Narodnog Vijeća, poverenika Bosanske Vlade za Prosvetu;

za Našeg Ministra bez portfelja, Milosava Rajčevića, bivšeg Ministra u Crnoj Gori;

za Našeg Ministra Ishrane i Obnove Zemlje, Miloja Ž. Jovanovića, Narodnog Poslanika;

za Našeg Ministra za Socijalnu Politiku, Vitomira Korača, člana Narodnog Vijeća i bivšeg Poslanika u Hrvatskom Saboru;

za Našeg Ministra za Šumarstvo i Rudarstvo, D-r. Mehmeda Spaho, člana Narodnog Vijeća i bivšeg Poslanika u Bosanskom Saboru;

za Našeg Ministra Priprema za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona, D-r. Alberta Kramera, člana Narodnog Vijeća i urednika „Slovenskog Naroda“;

za Našeg Ministra za Narodno zdravlje, D-r. Uroša Krulja, poverenika u Narodnom Vijeću u Sarajevu.

Predsednik Našeg Ministarskog Saveta neka izvrši ovaj ukaz.

7. decembra 1918. god.

u Beogradu

ALEKSANDAR s. r.³

Predsednik Ministarskog Saveta

Stoj. M. Protić s. r.

Službene novine Kraljevstva SHS, I, 1, 12. I 1919.

³ Pregovori između predstavnika Narodnog vijeća SHS i srpske vlade o formiranju zajedničke vlade Kraljevine otpočeli su 12. decembra 1918. u Beogradu. Najpre su se ispoljila sporna mišljenja oko ličnosti ministara spoljnih poslova (A. Trumbić) i unutrašnjih poslova (S. Pribičević), ali su ona usaglašena. Vlada je obrazovana pod predsedništvom N. Pašića, ali je regent Aleksandar odbio da potpiše ukaz o formiranju „Ministarstva“, protiveći se odlučno da na njegovom čelu bude Nikola Pašić. Na takav svoj korak regent se odlučio zbog toga što je, navodno, „izgubio poverenje“ u N. Pašića, koji je „netačno“ obavestio predstavnika srpske opozicije da je regent bio protiv Zenevske deklaracije i si., a, u stvari, Aleksandar je želeo da suzbije Pašićev narasli politički autoritet i uticaj u novoj državi i da najavi svoju ulogu u budućem političkom životu. Ovaj regentov potez bio je sračunat i kao manevar u približavanju političkim krugovima iz jugoslovenskih zemalja bivše Austro-Ugarske.

Političke stranke označile su ovaj regentov akt kao „neparlamentaran“, ali su se većinom priklonile njegovoj volji. Za predsednika vlade došao je drugi radikalski prvak — Stojan Protić. Vlada je obrazovana ukazom regenta Aleksandra 20. decembra 1918. Formirana je na koncentracionoj osnovi i izražavala gledišta predstavnika najjačih stranaka iz svih jugoslovenskih zemalja. Njen sastav, izražen u „SHS“ formuli, povoljno je prihvaćen uglavnom od strane centralističkih i unitarističkih snaga. O njenom obrazovanju 23. decembra 1918. obavestene su savezničke zemlje. Za vreme „provizorijuma“ vlada je izdala oko 800 raznih uredbi i rešenja normativnog sadržaja.

Beograd, 22. decembra 1918.

Sva poslaništva i konzulati zvat će se: Poslaništva i konzulati kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Dalje je zaključeno, da se kao državna zastava kraljevine SHS ustanovljuje trobojnica sa horizontalno položenim bojama, i to: gore modra, u sredini bijela, a dole crvena. Kao državni grb bit će bijeli dvoglavi orao, koji imade na prsima štit, podijeljen u dva manja polja. Na desnom je polju crveni krst s četiri C (= S) ria bijelom polju (grb Srbije). Lijeva polovica grba imade šahovsku ploču, bijelo-crveno sa 20 četvorina (hrvatski grb). Donje manje polje predočuje grb stare Ilirije (Slovenije): na plavom polju bijeli polumjesec okrenut prema gore, a između njegovih krakova bijela zvijezda sa 5 pera. Ova zastava označuje državnost i imade se izvjesiti na sve državne i zemaljske zgrade te na ratne i trgovačke brodove. Pored ove zastave mogu se upotrebiti i druge narodne i običajne zastave. Osim toga je zaključeno na današnjem ministarskom vijeću, da se na čitavom teritoriju kraljevine SHS proglasi ravnopravnost latinice i ćirilice. Zaključeno je, da se građanska i ustavna prava kraljevine Srbije protegnu na čitav državni teritorij. Sve ove zaključke ministarskog vijeća imade odobriti državno vijeće.

F. šišić, *Dokumenti*, 291—292.

RASPUST ORGANIZACIJE „NARODNOG VIJEĆA“

Zagreb, 28. decembra 1918

Današnjim danom raspuštaju se svi mjesni odbori Narodnoga Vijeća u pokrajini, a tako isto i sve narodne straže.

Pozivaju se svi mjesni odbori, da tokom mjeseca siječnja 1919. provedu likvidaciju Narodne Straže, koje su svojedobno primile oružje od Narodnoga Vijeća u Zagrebu, odnosno ovdašnjih i pokrajinskih vojnih oblasti, imadu sve povratiti na mjesta, odakle su oružje primili.

Predaja ima uslijediti uz potvrdu, a ako ne bi bilo moguće radi udaljenosti predati oružje oblastima od kojih je preuzeto, ima se uz potvrdu predati najbližem vojnom zapovjedništvu ili oružničkoj postaji.

Današnjim danom prestaje dakle svako djelovanje mjesnih odbora Narodnog Vijeća i Narodnih Straža u dosadašnjem svojstvu, ali će sekcija Narodnoga Vijeća za organizaciju i agitaciju u svoje vrijeme iz bivših Narodnih Vijeća eventualno organizirati nova udruženja, koja će imati dužnost, da se brinu za socijalno, ekonomsko i kulturno razvijanje i unapređenje našega naroda.

Predsjedništvo Narodnoga Vijeća SHS izriče tom zgodom svim mjesnim odborima Narodnoga Vijeća kao i Narodnim Stražama svoje priznanje i zahvalnost za osobito uspješno i požrtvovno djelovanje u prvim danima prevrata.

U Zagrebu, dne 28. prosinca 1918.

Dr. Pavelić

Svetozar Pribičević.

Dr. B. G. Andelinović.

F- Šišić, *Dokumenti*, 292.

MANIFEST REGENTA ALEKSANDRA NARODU

Beograd, 6. januara 1919/24. decembra 1918.

Mome narodu Srbima, Hrvatima i Slovencima.

Dočekasmo srećni davno žuđeni dan našeg oslobođenja i našeg slobodnog ujedinjenja u nezavisnu Narodnu Državu, u kojoj će naše pleme živeti punim životom i bez prepreke uživati darove, kojima je blaga Božija ruka obilato obdarila lepu našu domovinu.

Ispunjen je zavet, koji su sva pokoljenja naša, kroz vekove i ne-prekidno, krvlju svojom potvrđivala i osveštavala.

Jednodušnom odlukom naroda, izraženom jednodušnim glasom najboljih predstavnika njegovih, ujedinjeni su svi dosada raskomadani delovi naše otadžbine u jedinstveno kraljevstvo, kojim je narodnom voljom pozvan da vlada kralj svih Srba, Hrvata i Slovenaca, Moj uzvišeni Otac, Njegovo Veličanstvo Kralj Petar I.

Vršeći kraljevsku vlast u Njegovo ime, Ja sam u sporazumu s vođama i punomoćnicima svih narodnih stranaka, srpskih i hrvatskih i slovenačkih, obrazovao prvu Našu državnu vladu. Kao vidljivi znak našega bratstva i potpune bratske solidarnosti, u toj vladi sede i složno rade narodni prvaci sve tri vere i sva tri imena, predstavnici svih stranaka i svih pokrajina kraljevstva Nam.

Moja će vlada raditi u potpunoj saglasnosti sa Narodnim Predstavništvom i biti njemu odgovorna. Za to će biti njena dužnost; da što pre sazove u Beograd Narodno Predstavništvo, sastavljeno od izaslanika Srpske Skupštine i Stare Srbije i Mačedonije, od srazmernoga broja članova Narodnih Veća, i od predstavnika Vojvodstva i Crne Gore. Narodno Predstavništvo će predstavljati privremeni, ali pun izraz jednog zakonodavnog činioca u Našem kraljevstvu.

Kao kralj slobodnoga i demokratskoga naroda, Ja ću u svemu nepokolebljivo držati načelo ustavno-parlamentarne vladavine, koja će biti kamen temeljac naše slobodnom voljom naroda stvorene države.

... Moja će vlada imati dužnost da odmah primeni na celo kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca sva prava i slobode, koje do sada po ustavu kraljevine Srbije uživahu građani Srbije. Time će biti priznata i utvrđena potpuna jednakost svih građana kraljevstva pred zakonom, ukinute sve staleške povlastice i zajamčena sloboda i ravnopravnost veroispovesti.

Ja želim da se odmah pristupi pravednom rešenju agrarnoga pitanja, i da se ukinu kmetstva i veliki zemljišni posedi.

... Najpreči i najviši je zadatak Moje vlade u ovom sudbonosnome času, starati se da se pri sklapanju svetskoga mira utvrde granice naše države tako, da se one verno podudaraju sa etnografskim granicama celokupnog našeg naroda, te da ni jedan deo zemlje kraljevstva Nam ne ode pod tuđu vlast.

.. Naši plemeniti saveznici i ceo svet su s pravednim divljenjem gledali i sa zasluženim priznanjem cenili junačke napore i samopogorenje Moje vojske i izdržljivosti Mojega naroda. Potrudimo se da svima, zaboravom naših međusobnih suprotnosti i napuštanjem svih razmirica naših, pokažemo primer jednoga trezvenog i prisebnog naroda, dostoj-

noga da u miru živi i radi sa velikim prosvেčenim narodima, s kojima je imao čast i ponos da bude hrabar ratni drug i lojalan saveznik.

. . . Dano u Našem kraljevskom dvoru, u Našoj prestolnici Beogradu, 24. decembra 1918. godine.

Aleksandar,^k

F. Šišić, *Dokumenti*, 298—300.

PREDLOG JUGOSLOVENSKE DEMOKRATSKE LIGE

Na sastancima u Parizu 15., 18. i 22. marta 1919., posle izmene misli o unutrašnjem uređenju države i političkoj organizaciji naroda, potpisani usvojiše ovo mišljenje:

1. Potpuno se slažemo u ovim temeljnim tačkama političkog programa, t.j.:

1. da naša država ima biti jedinstvena, a ne složena, dakle da se nema urediti kao savezna država, kao što je Nemačka ili Švajcarska, ni kao udruženje država, kao što je Amerika;

2. da prema tome ona mora imati pored jednog vladaoца jednu državnu vladu, kao vrhovni organ za sve grane državne uprave i jedno narodno zastupništvo (Parlamanat), kao zakonodavno telo za sve vrste državnih poslova;

3. da se država nema upravljati centralistički, kao n. pr. Francuska, već da u njoj mora vladati upravna decentralizacija, po načelu samouprave ili selfgovernmenta;

4. da u državi nema povlastica ni faktičke prevlasti ni prvenstva nikakvo pleme ni plemensko ime ni oblast jedna nad drugom, već da nad svima ima vladati misao narodnog i državnog jedinstva, koja se ne sme identifikovati ni s kakvim posebnim pogledima ili interesima;

5. da u državi imaju biti obezbeđene sve građanske slobode . .

6. da za sve političke izbore mora vrediti opšte, jednako i direktno izborno pravo glasa.

II. Iz ove istovetnosti pogleda izvodimo korist i potrebu zajedničke akcije sa svima slobodnim političkim skupinama na bazi sledećih misli, koje proizilaze iz zajedničkih temeljnih načela pod I.

1. Jedinstvena država treba da ima i jedno ime, po našem mnenju da se zove „Jugoslavija“. Troimeni naziv obeležava složenu, saveznu državu, on ovekovečava razlike koje želimo da brišemo i daje povoda rivalitetu i suverenosti između raznih plemena radi prioriteta imena i praktične upotrebe naziva države, kad god treba da se nazove jednim imenom. Tri plemenska imena označuju pocepanost u prošlosti, a no\o jednostavno ime budućnost u jedinstvu i ravnopravnosti...

2. Kao pristaše jedinstvene države protivni smo federalizmu, dualizmu, trializmu i svakom separatizmu, ali smo za autonomiju, jer je to i samouprava, koju tražimo za administrativne delove naše jedinstvene države . . .

Vlada je jedna za celu državu. U Vladi su ministarstva za sve grane državne uprave bez izuzetka . . .

Ovo je, u stvari, programska deklaracija prve jugoslovenske vlade upu u torma manifesta regenta Aleksandra, u kojoj su naznačeni osnovni pro zadaci vlade na sređivanju prilika u tek stvorenoj zajedničkoj državi.

4. Državni Parlament stvara zakon za celu državu i za sve grane državne uprave bez razlike.

I u onim resorima, za koji je egzekutiva delimično ostavljena samoupravnim jedinicama, legislativa pripada Parlamentu . . .

5. Da se provede načelo upravne decentralizacije potrebno je, da se država podeli u samoupravne jedinice, od kojih će opština biti najmanja, a oblast (pokrajina) najveća . . .

9. Da se pored lokalne samouprave očuva potrebno jedinstvo u državnom životu, služiti će ove garancije:

a) Vladalac imat će neposredan uticaj na postavljanje poglavica oblasne uprave...

a) Svako rešenje oblasnih predstavništva, koje ima obavezni karakter, kao što ga imaju zakoni, podložno je odobrenju posebnog centralnog državnog organa...

c) Isti centralni organ stara se da samoupravni organi ne prekorače granice svojega delokruga . . .

Posebni centralni organ o kojemu je ovde govora, mogao bi da bude jedan Državni Savet, stvoren na demokratskoj osnovi, kojemu bi imala biti jedna od glavnih zadaća, da sačuva jedinstveni duh u upravi države.

10. Sukobe o nadležnosti između državnih i samoupravnih vlasti imat će da rešava posebni sud.

11. Građani treba da budu zakonom zaštićeni protiv samovolje svake vlasti...

12. Posebnim zakonom treba da budu tačno utvrđena prava i dužnosti činovnika...

13. Za rešavanje tužaba građana zbog povrede prava nanesene im od vlasti, ustanovit će se posebni sudovi...

14. Treba da se garantuje nezavisnost sudije protiv svakog utjecaja administrativne i legislativne vlasti. . .

Sudstvo ovakp uređeno može se u celosti centralno upravljati, tako da bude posve isključeno iz delokruga lokalnih samouprava.

III. Da se svede na najmanji opseg i da se što više ublaži izborna borba za Konstituantu, koja bi u teškim spoljnim i unutrašnjim prilikama države mogla da bude fatalna, trebalo bi nastojati, da se sklopi izborni sporazum (blok) svih elemenata, koji se u glavnom slažu s ovim mislima.

IV. Ovaj blok imao bi da još pre izbora za Konstituantu na ovom temelju sporazuma izradi nacrt Ustava, da se stvar što pre i što uspešnije svrši u Ustavotvornoj Skupštini.

V. Potpisani izrazuju želju, da sve narodne stranke uzmu u pretres ove misli.

*Jovan Cvijić, Dr. Ante Trumbić, Dr. Josip Smodlaka, .lov. Banjanin, Dr. Dinko Trinajstić, R. Lenac, Bogomir Bošnjak, Dr. Ferdo šišić, Veljko Petrović, Alb. Bonetić, M. Savčić, M. Čingrija, Dr. Gustav Gregorin, prof. Vasa Stajić, Dr. Fran Barac, Dr. Ivo de Giuli, Josip Ribarić, Dr. Ivo Milić, Joakim Kunjašić.*⁵

F. Šišić, *Dokumenti*, 325—329.

⁵ Ideja o osnivanju jedinstvene jugoslovenske organizacije, koja je početkom novembra 1918. počela da deluje kao Jugoslovenska demokratska liga, javila se među hrvatskim i srpskim političarima, javnim i kulturnim radnicima u Že-

UKAZ O SAZIVU PRIVREMENOG NARODNOG PREDSTAVNIŠTVA

U ime
NJEGOVOG VELIČANSTVA
PETRA I.

po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca
na osnovu ovlašćenja (član 53. Ustava)
NJEGOVOG KRALJEVSKOG VIŠOČANSTVA
Aleksandra Naslednika Prestola
MINISTARSKI SAVET

Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca

rešio je i rešava da se privremeno Narodno Predstavništvo sastane dne 1. marta 1919. god. u prestonom gradu Beogradu.

Ministar Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona neka izvrši ovaj ukaz.

24 februara 1919. god.

u Beogradu.⁶

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 11, 27. februara 1919.

nevi i Parizu tokom 1917. i 1918. godine. Nastanak lige bio je u direktnoj vezi sa suprotnostima između Jugoslovenskog odbora i srbijanske opozicije prema Radikalnoj stranki, kao i sa aktueliziranjem pitanja stvaranja zajedničke države posle propasti Monarhije. Osnivači Lige, pretežno vođe Jugoslovenskog odbora, nameravali su da svoj rad prenesu u zemlju i da se kao grupa uključe u izbornu borbu za ustavotvornu skupštinu. Federalističke i antimonarhističke programske osnove Lige, nosili su političari iz redova srbijanske opozicije, naročito istaknuti naučnici J. Cvijić, Lj. Stojanović i dr.

Polovinom januara 1918. kao „savezni članovi” Ligi pristupaju Starčevićeva Stranka prava i Lorkovičeva Napredna demokratska stranka. Nasuprot Pašićevom velikosrpskom konceptu ujedinjenja, Liga je isticala „jugoslovensko” rešenje ujedinjenja i organizacije države. Njen prvobitni program bio je blizak federativnom uređenju države, te je stoga bio zanimljiv za hrvatske stranke. Međutim, Liga ubrzo preneglašava centralističko i unitarističko stanovište na kome je, u osnovi, od samog početka stajala. Pri osnivanju Demokratske stranke S. Pribičević je osuđivao stanovište lige o uvođenju autonomija. Osnivanjem ove stranke i povratkom u zemlju članova Lige prestala je i njena aktivnost kao posebne organizacije. Pristalice Lige iz Srbije uskoro su osnovali Republikansku stranku.

⁶ Srpske političke stranke zvanično su se izjasnile o organizaciji i karakteru privremenog parlamenta prilikom pregovora sa predstavnicima Narodnog vijeća SHS o obrazovanju zajedničke vlade, polovinom decembra 1918. Prilikom ovih razgovora konferencijama je predsedavao Nikola Pašić. Po njemu, „Državno veće” postalo bi na taj način što bi u njega sve pokajinske skupštine, odnosno sabori, delegirali određen broj zastupnika. Veće je imalo biti stalno na okupu sve do Ustavotvorne skupštine i posedovalo bi sve ustavne atribute kao i srpska Narodna skupština, tj. prema srpskom ustavu. Slično gledašće o „Državnom veću” imao je i Lj. Davidović. Ova gledišta bila su politička platforma srpske Narodne skupštine prilikom ratifikacije akta o ujedinjenju 16. decembra 1918. Narodna skupština bivše Kraljevine Srbije 21. decembra prihvatila je saopštenje vlade da su se politički faktori svih pokrajina Kraljevstva SHS saglasili o sastavu predstavništva za celu državu. Skupština je istovremeno izabrala i poslanike Srbije za Privremeno narodno predstavništvo.

Privremeno narodno predstavništvo, koje su sačinjavali 296 poslanika, sazvano je Ukazom vlade od 24. februara 1919, a sastalo se 1. marta 1919. Sednice su formalno otvorene tek 16. marta 1919. prestonom besedom regenta Aleksandra u ime kralja Petra I. Za stalnog predsednika Privremenog narodnog predstavništva izabran je dr Dragoljub-Dražić Pavlović. Prema ključu koji je utvrdila ytada, u PNP je iz Slovenije ušlo 32 poslanika, iz Hrvatske s Međumurjem, Rijekom i Istrom 66, Vojvodine 24, Bosne i Hercegovine 42, Makedonije 24, Dalmacije 12, Crne Gore 12 i iz Srbije 84 poslanika. Zadatak PNP bio je da izradi iz-

IZBOR POSLANIKA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU

U ime
NJEGOVOG VELIČANSTVA
PETRA I

po milosti Božjoj i volji Narodnoj
Kralja Srba, Hrvata i Slovenaca
Mi

Aleksandar Naslednik Prestola

proglašujemo i objavljujemo svima i svakome, da je Privremeno Narodno Predstavništvo sazvano Ukazom od 24. februara 1919. godine za 1. mart 1919. godine u prestonom gradu Beogradu na CXVIII redovnom sastanku 2. septembra 1920. godine rešilo, i

da smo Mi potvrdili i potvrđujemo

ZAKON

O

IZBORU NARODNIH POSLANIKA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU
KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Koji glasi:

Opšte odredbe.

Clan 1.

Izbori poslanika za Ustavotvornu Skupštinu koja će se sastati u Beogradu dvanaestog decembra ove godine, vršiče se po odredbama ovog zakona.

Samo u slučaju rata ili kakve druge nemogućnosti može se Skupština držati van Beograda.

Ustavotvorna će Skupština raditi sve dok ne donese Ustav, i po tom one zakone koji stoje u neposrednoj i tesnoj vezi s Ustavom, kao i zakone finansijske prirode, koji ne trpe odlaganja.

Proglašenjem Ustava prestaje ustavotvorni i nastaje zakonodavni rad Ustavotvorne Skupštine. Vreme trajanja njenog zakonodavnog rada ne može biti duže od dve godine.

Ukaz o raspuštanju Ustavotvorne Skupštine mora sadržati u sebi i naredbu za nove izbore poslaničke u roku od tri meseca i za saziv Skupštine u roku od petnaest dana po izvršenim izborima . . .

Clan 5.

Svaki izborni okrug bira onoliko poslanika, koliko na njega pada da bira prema broju stanovnika, ustanovljenom pri popisu pučanstva od 1910. godine.

Na svakih 30.000 stanovnika birače se po jedan poslanik. Ako višak stanovnika bude veći od 17.000 stanovnika, onda će se birati još jedan poslanik.

borni zakon i da izvrši pripreme za saziv Konstituante, tj. postavi osnove nove države i vlasti. Radićeva Hrvatska pučka seljačka stranka, koja je dobila svega dva poslanička mandata, odbila je da učestvuje u radu PNP. Na svom zasedanju od 2. septembra 1920. PNP je donelo, a regent potvrdio, Zakon o izboru narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu.

U ovaj broj poslanika, koje bira okrug, ulaze i oni poslanici za koje čl. 14. ovog zakona iskazuje naročite pogodbe ...

II.

Ko ima pravo da bira.

Clan 9.

Pravo biranja poslanika za Ustavotvornu Skupštinu ima svaki muškarac, koji je do početka sastavljanja biračkih spiskova navršio 21. godinu i koji je u tom času bio državljanin Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U smislu ovoga zakona smatraju se državljanima Kraljevine svi, koji su bili državljani Srbije i Crne Gore do 1. decembra 1918. i svi oni koji su do 1. decembra 1918. imali državljanstvo u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, pripadništvo u Bosni i Hercegovini ili domovinsko pravo (članstvo, zavičajnost) u kojoj od opština ili delova opština drugih jugoslovenskih zemalja, što su pripale u vlast Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ...

III.

Ko može biti poslanik.

Clan 12.

Ko nema pravo biranja, onaj ne može ni biti izabran za poslanika.

Clan 13.

Za poslanika u Ustavotvornoj Skupštini može biti izabran samo onaj, koji sem pogodaba potrebnih za pravo biranja ispunjava još i ove odredbe:

- 1) da uživa sva građanska i politička prava;
- 2) da živi stalno u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, izuzimajući one koji se stalno bave na strani po državnome poslu;
- 3) da je navršio 25 godina i da zna čitati i pisati;
- 4) ako je prirodan da je najmanje deset godina od dana prirođenja stalno nastanjen u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ...

Clan 121.

Izbori narodnih poslanika za Ustavotvornu Skupštinu izvršice se 28. novembra 1920. godine.

Ovlašćuje se Ministarski Savet da u sporazumu sa odborom za izborni zakon propiše putem Kraljeve Uredbe privremeni poslovnik za Ustavotvornu Skupštinu, koji će važiti dok ga sama Ustavotvorna Skupština ne izmeni ili drugi ne donese.

Ovaj zakon stupa u život kad ga Kralj potpiše, a obaveznu snagu dobija, kad se obnaroduje u „Službenim Novinama“.

O izvršenju ovog zakona staraće se Ministar Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona, Ministar Unutrašnjih Dela i Ministar Pravde.

v Preporučujemo Našem Ministru Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona, da ovaj zakon obnaroduje, a Našim Ministru: Ministru Pripreme za Ustavotvornu Skupštinu i Izjednačenje Zakona, Ministru Unutrašnjih Dela i Ministru Pravde, da se o izvršenju

njegovom staraju, vlastima, pak, zapovedamo da po njemu postupaju, a svima i svakome da mu se pokoravaju.

3. septembra 1920. god.
u Beogradu

ALEKSANDAR, s. r.

Službene novine Kraljevstva SHS, 6. septembra 1920.

OBZNANA VLADE M. VESNIĆA

Beograd, 29. decembra 1920.

Sa više strana i iz više pouzdanih izvora državne vlasti imaju saznanje, da rastrojni i reakcionarni elementi spremaju ovih dana napad na državu, njeno ustrojstvo i društveni red sa zadatkom da po ruskom boljševičkom primeru sve sruši što danas postoji od zakona, ustanova i dobara, javnih i privatnih, a namesto svega zavede, kao u Rusiji, vlast nekoliko ljudi, koji će raspolagati životom, slobodom i imanjem građana, a državu našu otvoriti invaziji stranaca. To oni zovu diktaturom proletarijata i pošto smatraju našu državu samo kao jedan sektor na frontu u borbi koju boljševici vode protiv ostalog sveta — to će oni na tom sektoru povesti vojnu protiv svetskog kapitalizma, kako bi se srušilo sve i svuda u svetu, ono, što su do danas stvorili duh, snaga i rad čovečanstva.

Naša bi zemlja imala, po njihovim zamislima, da ponovo potone u krv, da ponovo uđemo opet kao u Rusiji u unutarnje građanske borbe, međunarodne ratove i pljačke hrane i stoke po selima, a drugog imanja po varošima.

Komunističkom pokretu su se pridružili pritvorno i podmuklo mnogi javni i tajni neprijatelji naše zemlje i naroda. Pobeđeni u ratu, gledaju da se poslQ rata osвете ovoj zemlji zamećući u njoj nered, i podržavajući ih i spolja i iznutra.

. . . Ova bolest boljševička koja se zove komunizam oborila je samo Rusiju. Za nekoliko nedelja savladala je bila Mađarsku, ali je tamo prošla ostavljajući pustoš i pogibiju baš onih, koji su hteli diktaturu proletarijata. Inače, Amerika, Engleska, Francuska, Nemačka i druge uređene i bogate zemlje, suzбиле su je u samom početku, negde lakše, a negde krvavo. Cehoslovačka država je morala ovih dana da učini to isto.

I naša država ne sme dopustiti prolevanje krvi. Proliveno je i suviše. Narod traži mir da bi lečio svoje ratne rane i patnje. Pošto su pre-vratni elementi izabrali ove dane, kad velika Narodna skupština počinje uređivanje države, da počnu sa opštom obustavom rada, koju bi potom pretvorili u nered, krvavu pometnju i rasulo, Vlada je odlučila da se snaga države stavi u službu slobode i reda.

Radi toga Ministarski savet

n a r e đ u j e :

1. Da se do rešenja Ustava zabrani svaka komunistička i druga rastrojna propaganda, obustave njihove organizacije, zatvore njihova zborišta, zabrane njihove novine i svi drugi spisi, koji bi mutili spokojstvo i mir države, propovedali, pravdali i hvalili diktaturu, revoluciju ili ma kakvo nasilje. Odmah se imaju uzaptiti svi pozivi na generalni štrajk i do mesec dana zatvoriti svi koji ih čine usmeno ili pismeno.

2. Zabranice se sve štampane stvari, kojima se umanjuje značaj onih mera naređenih za održanje slobode, reda i svojine. Po sebi se razume da ostaje netaknuta sloboda javne reči i pisanja, ako se njima, ne vređa država i ne izaziva javna demoralizacija.

3. Da se u svakom slučaju nereda sa razornim karakterom prvo preduzimaju oštre mere protiv vođa i moralnih podbadača, bili oni tu ili pravili veštački alibi.

4. Zavodi se obavezna prijava oružja. Ko ne prijavi vatreno oružje i eksploziv, kažnjava se do tri meseca zatvorom, sa radom.

5. Za sve vreme rada Ustavotvorne Skupštine zabranjene su u Beogradu svake manifestacije rastrojnog i uzbudljivog karaktera. Vojnom sudu na suđenje predaju se svi, koji bi ispoljavali oružani otpor državnim organima sigurnosti.

6. Da se s našeg zemljišta proteraju svi stranci koji bi se smutnjama pridruživali i jačali ih.

7. Da se iz državne službe otpuste svi činovnici viši i niži, koji bi produžili propagandu boljševizma u našoj zemlji, a da se oduzme pomoć za školovanje svim studentima komunistima.

Izbori za Konstituantu izvršeni su u redu i slobodi. U redu i slobodi neka ona vrši posao za koji je dobila narodno poverenje.

U Beogradu, 29. decembra 1920. g. J. B. br. 29282.

Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih dela

Mil. R. Vesnić. s. r. . . ?

Službene novine Kraljevstva SHS, 31. decembra 1920.

⁷ Formiranjem demokratsko-socijalističke vlade pod predsedništvom Ljube Davidovića 16. avgusta 1919, od jedne građanske (Demokratske zajednice) i jedne radničke (Socijaldemokratske) stranke, režim je pokušao da otupi oštricu klase ne borbe u zemlji. Obecanja o poboljšanju uslova života radničke klase uvođenjem izvesnih socijalno-ekonomskih reformi, o popuštanju represivnih mera prema komunistima i si. ubrzo su se pokazala iluzornim, jer se vlada našla u neskladu između proklamovane politike i straha da njome ne ugrozi građanski poredak u zemlji. Zbog opasnosti od štrajka železničara, vlada je potpisala sa delegacijom Saveza transportnih i saobraćajnih radnika u oktobru 1919, tzv. „Protokol sporazuma“, koji nije sprovodila u praksi, što je kasnije, aprila 1920, bilo povod izbijanju generalnog štrajka železničara.

Opasnost od rasta revolucionarnog pokreta u zemlji dovela je do zbivanja redova građanskih partija. Posle ponovne kratke vladavine S. Protića od februara 1920, pod predsedništvom M. Vesnića obrazovana je 17. maja 1920. vlada od demokrata, radikala, Slovenske ljudske stranke i Hrvatske zajednice. Ova vlada je već u junu izradila „Projekt zakona o redu i radu“, čime je, praktično, bilo nagovešteno donošenje oštrih mera protiv svih protivnika postojećeg ustrojstva građanskog poretka, tj. unitarizma i centralizma, a pre svega protiv KPJ.

Donošenjem „Obznane“, koja je usledila posle objavljivanja nekoliko uredbi protiv štrajkova, naročito rudara u Sloveniji i Bosni, buržoazija je jasno pokazala svoju ofanzivnost. M. Drašković, kao ministar unutrašnjih poslova, pripremao je ovaj akt sa znanjem N. Pašića, koji je prethodni obračun sa komunistima postavio kao uslov za preuzimanje položaja predsednika vlade. „Obznana“, doneta decembra 1920, motivisana je predohranom od bilo kakve mogućnosti revolucionarnog prevrata komunista, dok je bleđa reakcija KPJ na donošenje ovog akta bila nesrazmerna oštrini njenih mera. M. Drašković je optuživao komuniste za razaranje države, primenu nasilja, demokratizaciju vojske, primanje novca iz inostranstva, špijunažu i si., jer je za jugoslovensku buržoaziju pristupanje KPJ Kominterni bilo odricanje od njihove vlastite i državno-patriotske nezavisnosti u programskom, političkom i strateškom pogledu. „Obznana“ je omogućila jedno vreme širenje represalija protiv komunista i radničke klase u Jugoslaviji uopšte. Zatvarani su radnički domovi, zabranjivano je izlaženje listova i masovno su hapšeni komunisti. Međutim, pošto „Obznana“ nije imala autoritet zakona, nju su primenjivale samo administrativne, a ne i sudske vlasti.

REZULTATI IZBORA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU
28. NOVEMBRA 1920.»

Red. broj	Naziv stranke (grupe)	Broj glasova	% prema ukupnom broju	Broj mandata	% prema ukupnom broju
1	Narodna radikalna	284.375	17,7	91	21,2
2	Hrv. Pučka Seljačka stranka	230.590	14,3	50	11,9
3	Jugosl. demokratska	319.448	19,7	92	22,3
4	Komunistička	198.736	12,4	58	13,9
5	Socijal-demokratska	46.792	2,9	10	2,4
6	Narodno-socijalistička	6.186	0,4	2	0,5
7	Savez zemljoradnika i samostalna kmetijska	151.603	9,5	39	9,4
8	Slovenska ljudska str.	58.971	3,7	14	3,3
9	Hrvatska pučka i Bunjevačko šokačka	52.333	3,3	13	2,7
10	Jugosl. muslimanska organiz.	110.895	6,9	24	5,7
11	Hrvatska težačka (Narodni klub)	38.400	2,4	7	1,7
12	Nacionalno turska organizac. (Džemijet)	30.029	1,9	8	1,9
13	Hrvatska zajednica	25.867	1,6	4	1,0
14	Hrvatska stranka prava	10.880	0,7	2	0,5
15	Srpska narodna organizacija (Čokorilo)	6.215	0,4	-	-
16	Liberalna stranka	5.061	0,3	1	0,2
17	Prekomurska gospod. organiz.	1.960	0,1	-	-
18	Češka stranka	704	0,0	-	-
19	Nezavisna muslim. stranka	449	0,0	-	-
20	Muslimanska narodna stranka	306	0,0	-	-
21	Republikanska stranka	18.136	1,1	3	0,7
22	Ratnička stranka	2.484	0,2	-	-
23	Izvanstranačka lista (Trumbić)	6.581	0,4	1	0,2
Skupa		1,607.265	100,0	419	100,0

Statistički pregled izbora narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu 28. XI 1920, Narodna skupština Kraljevine SHS, Beograd, 1921.

⁸ Zakon o izborima za Ustavotvornu Skupštinu od 3. septembra 1920. predvideo je pravo glasa za sve muške državljane sa navršenom 21 godinom života. I pored ukidanja tzv. imovinskog cenzusa, Zakon nije izražavao sistem opšteg prava glasa, jer je isključivao iz izbornog tela žene, omladinu (do 21 god.), vojna lica i pripadnike nacionalnih manjina. Uveden je, takođe, i šestomesečni domicil. Zakon je predviđao ustanovu tzv. kvalifikovanih poslanika (sa fakultetskom spremom bar jedan poslanik na lišiti). Izbori su vršeni tajno, a na svakih 30.000 stanovnika birao se 1 poslanik, što je ukupno iznosilo 419 poslanika. Na izborima od 28. novembra na biralište je izašlo oko 65% glasača, jer je od 12,706.945 stanovnika, koji su prema popisu iz 1910. ušli u sastav Kraljevine SHS, upisano svega 2,480.623 birača, od čega je glasalo 1,607.265. Najviše glasača apstiniralo je u Srbiji. Izašlo je na biralište svega 56,33% o. Najviše se birača odazvalo u Sloveniji, 73,50/0. Komunisti su najviše glasova dobili u Makedoniji, Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.